МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

РИБЧЕНКО ЛАРИСА КОСТЯНТИНІВНА

УДК 376.091.- 056.34(043.3)

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З АУТИЧНИМИ ДІТЬМИ

13.00.03 – корекційна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.
Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор
Шульженко Діна Іванівна,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, кафедра психокорекційної педагогіки, професор.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Миронова Світлана Петрівна,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, завідувач кафедри корекційної педагогіки та інклюзивної освіти;

кандидат педагогічних наук, доцент
Позднякова Олена Леонтіївна,
Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, професор кафедри спеціальної освіти та спеціальної педагогіки.

Захист відбудеться 27 грудня 2019 року о 14-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.23 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова за адресою: 01054, м. Київ, вул. Тургенєвська, 8/14.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий 27 листопада 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради **С.В.Федоренко**

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасні вимоги суспільства до освіти орієнтують фахівців багатьох країн світу переглянути якість і рівень шкільної освіти, що зумовлює необхідність її оновлення і реформування. В Законі України «Про загальну середню освіту» зазначено, що освіта має бути спрямована на забезпечення всебічного розвитку особистості. Реалізація цього завдання може забезпечуватися лише за умови здійснення особистісно-орієнтованого навчання, впровадження інноваційних освітніх технологій, що передбачають відповідне зміщення акцентів у навчальній діяльності, її спрямування на розвиток та соціалізацію учнів із аутизмом. Навчальний процес на сьогодні треба орієнтувати на особистість учня із аутизмом і враховувати його індивідуальні особливості.

У сучасній спеціальній педагогічній науці проблема організації та проведення корекційної роботи стає більш актуальною у зв'язку з розвитком інклюзивної освіти (Віт. Бондар, О. Глоба, О. Гноєвська, В. Засенко, І. Кузава, С.Миронова, Л. Руденко, В. Синьов, Є. Синьова, М. Супрун, В. Тарасун, В.Шевцов, М. Шеремет, Д. Шульженко). Вчені підкреслюють складність застосування інклюзивних технологій в загальноосвітній школі, відсутність компетенцій учителів щодо особливостей навчання, виховання та розвитку дітей із особливими освітніми потребами. У зв'язку з цим практичну значущість у системі спеціальної та інклюзивної освіти має не тільки розвиток, поглиблення та удосконалення професійних знань і вмінь фахівців, а й пошук ефективних шляхів організації системи подолання аутистичних порушень у дітей.

Деякі аспекти досліджуваної проблеми знайшли своє відображення у наукових працях сучасних психологів та педагогів (О. Аршатська, Е. Баєнська, Н.Базима, В. Башина, М. Веденіна, О. Гаврилушкіна, І. Гладченко, О. Граборов, Т. Головіна, Ж. Декролі, Ж. Демор, М. Дем'янович, А. Душка, М. Єфименко, К. Зелінська, В. Каган, І. Костін, К. Лебединська, М. Ліблінг, І. Логвінова, І.Мамайчук, С. Миронова, О. Нікольська, К. Островська, О. Позднякова, М. Річардсон, Х. Сайко, В. Синьов, Т. Скрипник, В. Тарасун, Г. Хворова, Д.Шульженко, D. Asperger, H. Baron-Cohen, B. Bettelheim, D. Cohen, B. Folstein, C. Gillberg, J. Gould, S. Harris, L. Kanner, K. Lotter, G. Mesibov, E. Schopler, F.Volkmar, L. Wing, I. Wolf). Науковці переконливо підтвердили, що у випадках, коли діти зі спектром аутистичних порушень не охоплені освітніми впливами, у тому числі спеціальної дошкільної, шкільної та інклюзивної, які б відповідали їхнім дизонтогенетичним психофізичним, нейропсихологічним, психолінгвістичним особливостям, і перебувають вдома, не отримуючи ніяких корекційних послуг, вже до юнацького віку стають глибокими інвалідами з усіма відповідними негативними соціально-психологічними наслідками для них самих, їхніх рідних та найближчого оточення.

Водночас, труднощі, що виникають у процесі взаємодії з аутичними дітьми, недостатня теоретична і методична розробленість цілісної системи організації, управління та змісту корекційним процесом та визначення його педагогічних умов обумовили вибір теми дослідження **«Педагогічні умови організації корекційної роботи з аутичними дітьми».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри психокорекційної педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за напрямом «Зміст освіти, форми, методи і засоби підготовки вчителів». Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (протокол № 3 від 24 жовтня 2013 р.) й узгоджена в Міжвідомчій Раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 9 від 26 листопада 2013 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці комплексу педагогічних умов корекційної роботи з аутичними дітьми.

Для досягнення мети були окреслені такі **завдання:**

1. Провести аналіз теоретико-методологічних підходів до вивчення проблем корекційної роботи з аутичними дітьми.
2. Дослідити психолого-педагогічні та нейропсихологічні особливості розвитку аутичних дітей як чинника створення спеціальних педагогічних умов організації корекційної роботи.
3. Розробити структурно-функціональну модель корекційної роботи з аутичними дітьми.
4. Обгрунтувати та перевірити ефективність педагогічних умов організації корекційної роботи з аутичними дітьми.

Об’єкт дослідження – процес організації корекційної роботи з аутичними дітьми у дошкільних та шкільних спеціальних та інклюзивних навчальних закладах.

Предмет дослідження – педагогічні умови організації корекційної роботи з аутичними дітьми.

Методи дослідження: Для розв’язання завдань роботи було використано наступні методи:

теоретичні: аналіз літературних джерел з метою визначення теоретичних підходів до тлумачення змісту та структури понять «педагогічні умови» та «корекційна робота» в категоріально-термінологічному апараті дослідження;

емпіричні: анкетування, тести, бесіди, спостереження, констатувальний експеримент для вивчення психолого-педагогічних, нейропсихологічних характеристик розвитку та виявлення стану організації навчально-виховного процесу з аутичними дітьми, формувальний експеримент для обґрунтування та виявлення ефективності впровадження педагогічних умов у роботі з аутичними дітьми; порівняльний відсотковий аналіз за опитувальником PEP-R та відсоткового аналізу за шкалою оцінювання проявів дитячого аутизму (CARS).

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять вчення Л.Виготського про соціальну ситуацію розвитку людини як співвідношення зовнішніх і внутрішніх умов розвитку психіки; теорія соціальних і біологічних факторів розвитку особистості (Л. Божович, Л. Виготський, Г. Костюк, С.Максименко, В. Синьов та інш.); наукові положення про підготовку дітей дошкільного віку до навчання в загальноосвітній школі (Е. Аркін, О. Венгер,

Т.Зикова, А. Катаєва, С. Коробко, І. Осипенко, Г. Петроченко, Т. Поніманська, О.Проскура, С. Русова); теоретичні положення щодо корекційного навчання та виховання дітей з обмеженнями психофізичного розвитку (В. Бондар, Т. Власова, В. Засенко, Г. Коберник, В. Лапшин, В. Лубовський, Н. Малофєєв, М. Певзнер, Б.Пузанов, В. Синьов, Е. Стребелєва, М. Шеремет), теорія розвивального навчання (Л. Занков, Д. Ельконін); особистісно орієнтований підхід (Ш.Амонашвілі, І. Бех, О. Савченко, І. Якиманська).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше:*

- виявлено психолого-педагогічні та нейропсихологічні особливості аутичних дітей як чинника створення спеціальних педагогічних умов;

- визначені рівні готовності фахівців до створення педагогічних умов корекційної роботи з аутичними дітьми;

- обгрунтовано педагогічні умови, за якими діти, які мають аутистичні порушення, найбільш успішно піддаються корекційному впливу;

- розроблено структурно-функціональну модель корекційної роботи з аутичними дітьми;

уточнено психологічну сутність аутистичних розладів як феномена порушеної взаємодії;

набули подальшого розвитку уявлення про педагогічні умови корекційної роботи в структурі спеціальних та інклюзивних закладів; організаційні форми, методи та прийоми корекційної роботи з дітьми з аутизмом.

Практичне значення дослідження полягає в тому що його результати можуть бути використані при укладанні навчальних програм та розробленні посібників для навчання дітей з аутизмом; при розробці, апробації та впровадженні у практику роботи закладів освіти та навчально-реабілітаційних центрів орієнтовної моделі системи організації корекційної роботи; корекційних технологій подолання аутистичних порушень; науково-методичному забезпеченні підготовки фахівців спеціальної та інклюзивної освіти.

Отримані в дисертаційному дослідженні дані можуть доповнити зміст навчальних дисциплін «Спеціальна психологія», «Корекційна психопедагогіка», «Інклюзивна освіта», спецкурсу «Корекційна робота з подолання аутистичних порушень у дітей».

Особистий внесок здобувача в публікації, написаній у співавторстві, полягає в аналізі особливостей інклюзивного виховання та навчання дітей з аутизмом в Україні [12].

Апробація результатів дослідження здійснювалося на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних:* «Корекційна освіта: історія, сучасність та перспективи розвитку» (Кам'янець-Подільський, 2013); симпозіумі «Творче мислення у спеціальній освіті» (Шефаім, Ізраїль 2015); «Инклюзивное образование: современные проблемы и перспективы» (Ереван, Армения, 2015); «Актуальні проблеми комплексної корекції аутистичних порушень» (Київ, 2016); «Инклюзивное образование: современные проблемы и решения» (Минск, Беларусь, 2016); «Інноваційні підходи до освіти та соціалізації дітей зі спектром аутистичних порушень» (Київ, 2019); *всеукраїнських:* форум батьків дітей з інвалідністю (Вінниця, 2014); «Людина з обмеженими

можливостями: соціально-психологічний та культурний виміри» (Львів, 2014); «Аутизм в Україні (Київ, 2014); «Індивідуальний супровід осіб із спектром аутистичних порушень: підготовка та підвищення кваліфікації фахівців» (Львів, 2015), «Правові, освітні та соціальні аспекти інклюзії дітей із особливими освітніми потребами» (Львів, 2016), «Освіта дітей з особливими освітніми потребами в місті Києві: основні досягнення та виклики» (Київ, 2016), «Науково-методичні засади створення моделі психолого-педагогічної та соціальної реабілітації й інтеграції дітей із загальними розладами (спектр аутизму)» (Київ, 2017); «Освіта дітей з ментальними порушеннями. Права та проблеми». (Київ, 2018); «Проблеми навчання, виховання та корекції розвитку дітей з аутистичними та інтелектуальними порушеннями в інклюзивних закладах освіти» (Київ, 2018); «Інноваційні підходи до освіти та соціалізації дітей зі спектром аутистичних порушень» (Київ, 2019).

Впровадження результатів дослідження здійснено в експериментальному навчальному закладі всеукраїнського рівня навчально-реабілітаційному центрі «Довіра» (Львів) (довідка № 145 від 18.05.2018 р.); Комунальному закладі освіти «Криворізький багатопрофільний навчально-реабілітаційний центр «Натхнення» Дніпропетровської обласної ради» (довідка № 19-13/01-48 від 20.04.2018 р.); Полтавському навчально-реабілітаційного центрі (довідка № 163 від 13.04.2018 р.); Спеціальній школі-інтернаті № 26 (Київ) (довідка № 120 від 17.05.2018 р.); навчально-виховному комплексі Приватний навчальний заклад «Перлина» підрозділу «Дитячий садок для дітей з особливостями розвитку «Дитина з майбутнім» (Київ) (довідка № 428/2 від 23.04.2018 р.).

Публікації. Основний зміст і результати дослідження висвітлено в 19 наукових публікаціях автора, серед яких 1 методичний посібник, 12 статей у наукових фахових виданнях, серед них 3 статті у іноземних наукових виданнях, 2 тез доповідей.

Структура дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (151 найменування, з них 18 – іноземною мовою), додатків. Загальний обсяг дисертації складає 191 сторінку, з них, основний текст дисертації викладено на 175 сторінках. Робота містить 15 рисунків, 9 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено об’єкт, предмет, завдання та методи дослідження; сформульовані наукова новизна і практичне значення; наведено дані щодо апробації та впровадження результатів дисертаційного дослідження в практику.

В першому розділі - **«Теоретичні засади питання створення педагогічних умов організації корекційної роботи з аутичними дітьми»** - представлено результати теоретичного аналізу філософської, педагогічної та психологічної літератури за проблематикою дослідження.

Питаннями визначення педагогічних умов в різних аспектах педагогічної науки займалось багато дослідників (В. Андріїв, О. Бєлкін, О. Городиська, М.Дуранов, Т. Ільїна, Н. Іполітова, Ю. Конаржевський, Н. Кузьміна, А. Найн, В.Нестеров І. Подласов, І. Раченко, В. Сластеніна, В. Смірнов, Н. Стеріхова,

Н.Яковлева та інші). В сучасних педагогічних дослідженнях, пов'язаних з вдосконаленням функціонування педагогічної системи та підвищення ефективності освітнього процесу, одним з аспектів є виявлення педагогічних умов, що забезпечують успішність здійснюваної діяльності, але в науковій літературі недостатньо матеріалів щодо застосування педагогічних умов для корекційної роботи з дітьми з аутизмом.

Педагогічні умови ми визначаємо як особливості організації навчально-виховного процесу, що детермінують результати виховання та розвитку особистості учнів з аутизмом, об'єктивно забезпечують розвиток когнітивних процесів та успішну соціальну адаптацію. Вони, виступаючи як один з компонентів педагогічної системи, відображають сукупність освітніх та матеріально-просторових можливостей й поділяються за своєю цільовою спрямованістю на: організаційні; гігієнічні; навчальні.

Аналіз досліджень, проведених у різних країнах світу, свідчить про те, що корекція аутичних порушень є найбільш ефективною за умови включення дітей з аутизмом в освітній процес, який передбачає надання комплексної допомоги, починаючи з двох років. Встановлено, що практично в усіх країнах для дітей з аутизмом розроблена система педагогічних умов корекції аутистичних проявів. Представлені чотири основні форми підтримки: превентивні заходи; інформаційно-консультативна підтримка (характеристика наявних у дитини труднощів, ознайомлення зі спеціальним навчальним матеріалом, технічними засобами навчання, методиками спеціального навчання тощо.); диференціація (індивідуалізація, адаптація) навчальної програми та процесу навчання; покращення умов навчання та перебування інтегрованої дитини в школі (консультування вчителів та адміністрації фахівцями, підвищення кваліфікації, розподіл відповідальності). Створення специфічних умов для корекції, навчання, виховання та розвитку дитини з аутизмом – це одна з головних умов успішної інтеграції її в суспільство та найбільш успішного пристосування до подальшого життя і праці.

Науковцями визначено показники педагогічних умов за якими діти з аутистичними порушеннями найбільш успішно піддаються корекційному впливу (Е. Баєнська І. Логвінова, І. Мамайчук, С. Миронова, О.Нікольська, К.Островська, Т. Скрипник, В. Тарасун, Г. Хворова, Д. Шульженко). До таких показників педагогічних умов належать: наявність структурованого простору, структурованість занять за часом, візуальна підтримка, наявність помічника дитини, можливість роботи за спеціальними методиками, наявність дидактичного матеріалу, складання індивідуальної програми розвитку і навчання, робота кваліфікованої команди фахівців.

В другому розділі – **«Дослідження особливостей психічного розвитку аутичних дітей як чинника створення спеціальних педагогічних умов організації корекційної роботи» -** висвітлено організацію, методику та результати констатувального експерименту.

Метою констатувального експерименту було дослідити психолого-педагогічні та нейропсихологічні характеристики розвитку дітей з аутизмом, виявити стан організації навчально-виховного процесу з аутичними дітьми та

готовність педагогів до корекційної роботи з ними. Завдання констатувального експерименту полягали в підборі та апробації психодіагностичних методів дослідження та вивченні психолого-педагогічних та нейропсихологічних характеристик розвитку дітей з аутизмом; аналізі готовності фахівців до корекційної роботи з дітьми з аутизмом.

Костатувальним експериментом було охоплено 90 дітей із аутизмом, які відвідують дошкільні заклади та 206 учнів з аутизмом, які відвідують шкільні установи.

Нами визначено два етапи констатувального експерименту. Завданням першого етапу було обстеження дітей з аутизмом з метою визначення їх рівня розвитку (фізичний, соціальний та інтелектуальний розвиток); дослідження нейропсихологічних характеристик дітей з аутизмом; визначення їх психолого-педагогічних характеристик; узагальнення одержаних результів. Завданням другого етапу було виявлення готовності корекційних педагогів до роботи з аутичними дітьми, дослідження стану організації корекційної роботи з аутичними дітьми та доцільності і результативності наявних педагогічних умов.

Для дослідження ефективності організації корекційної роботи з аутичними дітьми нами були вибрані діагностичні методи та методики, що охоплювали два блоки. Перший з них містив методики, за допомогою яких досліджувалися психолого-педагогічні та нейропсихологічні характеристики дітей з аутизмом (нейропсихологічна діагностика О.Лурії; шкала оцінювання проявів дитячого аутизму CARS; методика «Психолого-освітній профіль» PEP – R, застосування яких спрямовувалося на вивчення психолого-педагогічного розвитку дітей із аутизмом (фізичний, соціальний та інтелектуальний) і дослідження процесів фіксації та актуалізації слідів у слуховій та зоровій сферах аутичних дітей в умовах як безпосереднього, так і відстроченого відтворення), а другий – методи, які дозволяли виявити стан організації корекційної роботи з аутичними дітьми.

Критеріями, за якими вивчалися психолого-педагогічні та нейропсихологічні характеристики дітей з аутизмом, стали: комунікація, пізнавальна діяльність, наслідування, реакції на подразники (зорові, слухові, тактильні), гнозис, перцепція, пам’ять (показники заучування, рухової та зорової пам’яті), мовлення та мовленнєві функції, велика та дрібна моторика, орієнтація у навколишньому середовищі, зорово-рухова координація, реципрокна координація.

Вирішальне значення у діагностиці описаних критеріїв психолого-педагогічних та нейропсихологічних характеристик аутичних дітей займають вербальна комунікація, здатність до встановлення соціальних контактів, пізнавальна діяльність, пам’ять та запам’ятовування. За узагальненими результатами констатувального експерименту були визначені високий, середній та низькій рівні розвитку аутичних дітей та їх нейропсихологічних і психолого-педагогічних характеристик.

Дослідження здатності до вербальної комунікації серед вихованців дошкільних установ виявило наступні результати: 16,7 % – високий, 37,8 % – середній, 45,5 % – низький рівень. Вивчення здатності до встановлення соціальних контактів серед вихованців дошкільних установ констатувало: 20,0 % – високий, 33,3 % – середній, 46,7 % – низький рівень. Розвиток пізнавальної

активності у вихованців дошкільних установ діаностовано наступним чином: 21,1% – високий, 36,7 % – середній, 42,2 % – низький рівень. Дослідження пам'яті та запам'ятовування виявило наступні результати: 26,7 % – високий, 34,4 % – середній, 38,9 % – низький рівень.

У той же час, серед учнів з аутизмом розподіл виявився дещо іншим: здатність до вербальної комунікації: 24,7 % – високий, 47,6 % – середній, 47,6 % – низький рівень; здатність до встановлення соціальних контактів: 29,1 % – високий, 36,9 % – середній, 34,0 % – низький рівень; розвиток пізнавальної активності: 35,0 % – високий, 40,7 % – середній, 24,3 % – низький рівень; дослідження пам'яті та запам'ятовування: 41,2 % – високий, 34,5 % – середній, 24,3 % – низький рівень.

Ми пояснюємо відсоткову різницю між показниками, отриманими у дітей шкільного і дошкільного віку, тим, що з аутичними дітьми шкільного віку корекційна робота триває більшу кількість часу, за більшою кількістю напрямів, задіяна більша кількість фахівців. Крім того, у роботі з дітьми шкільного віку вироблена певна система правил, яка діє і в шкільній установі, і в сімейній системі. В корекційну роботу з учнями впроваджене структурування часу та простору, що дає змогу знизити тривожні стани та активізувати дітей.

Згідно зі шкалою оцінювання проявів дитячого аутизму (CARS) серед дітей з аутизмом, які відвідують дошкільні заклади, було виявлено, що у 67,4% переважає високий рівень аутизму, а в 32,6% – середній. Натомість, у 62,1% дітей із аутизмом, які навчаються у шкільних установах, переважає високий рівень аутизму, а в 37,9% - середній. У більшості дітей, які не відвідують навчальні установи, переважає високий рівень аутизму.

З метою вивчення стану організації корекційної роботи з дітьми з аутизмом було проведено анкетування корекційних педагогів (70 осіб). Запитання анкети були спрямовані на з'ясування готовності педагогів до створення педагогічних умов роботи з аутичними дітьми. Нижче наводимо показники рівнів готовності корекційних педагогів до створення педагогічних умов організації корекційної роботи з аутичними дітьми.

Високий рівень характеризується компетентністю у професійній діяльності, прагненням досягнути успіху, вмінням прогнозувати поведінку дитини та взаємодіяти з нею, реалізованістю у педагогічній діяльності, спрямованістю на удосконалення, прагненням до саморозвитку через підвищення кваліфікації, спрямованістю на вирішення складних педагогічних завдань, вмінням дотримуватися структурування простору та індивідуального візуального розкладу, проведенням додаткових корекційних занять, відслідковуванням показників розвитку після проведення навчальних, розвиткових, консультаційних занять, зосередженістю на досягненні високих результатів у професійній діяльності. До цього рівня були віднесені 27,1 % корекційних педагогів.

Середній рівень характеризується недостатньо вираженою мотивацією до здійснення професійної діяльності, певними труднощами у взаємодії з дитиною, недостатньо розвиненим вмінням прогнозувати її поведінку, обмеженою компетентністю у професійній діяльності, частковою спрямованістю на вирішення складних професійних завдань, не чітко вираженою спрямованістю на процес

діяльності та досягнення високих результатів у ній, епізодичним дотримуванням структурування простору та індивідуального візуального розкладу, вибірковим проведенням додаткових корекційних занять, періодичним відслідковуванням показників розвитку після проведення занять. До цього рівня були віднесені 44,3 % корекційних педагогів.

Низький рівень характеризується суттєвими труднощами у взаємодії з дитиною, невмінням прогнозувати її поведінку, обмеженою компетентністю у професійній діяльності, не організованим процесом діяльності, відсутністю спрямованості на процес діяльності та досягнення результатів у новому, невмінням дотримуватися структурування простору та індивідуального візуального розкладу, не систематичним проведенням додаткових корекційних занять, не відслідковуванням показників розвитку. До цього рівня були віднесені 28,6 % корекційних педагогів.

Отже, 72,9 % корекційних педагогів знаходяться на середньому та низькому рівнях знань про створення педагогічних умов організації корекційної роботи з аутичними дітьми. У них недостатньо знань, умінь та навичок роботи з зазначеною категорією дітей, вони не знають шляхів вирішення складних педагогічних ситуацій в роботі з аутичними дітьми, об'єктивних та суб'єктивних чинників ефективності навчально-виховного корекційного процесу, ефективних педагогічних умов корекційної роботи з аутичними дітьми тощо.

Таким чином, результати констатувального етапу дослідження показали, що психолого-педагогічні, нейропсихологічні характеристики розвитку дітей з аутизмом та стан готовності педагогів до роботи з ними потребують удосконалення, що викликало необхідність розробки ефективних педагогічних умов організації корекційної роботи з аутичними дітьми.

У третьому розділі – «Психолого-педагогічні механізми створення педагогічних умов ефективної корекційної роботи з аутичними дітьми» представлено методику та результати формувального експерименту.

До формувального експерименту було залучено 185 дітей з аутизмом дошкільного та шкільного навчального закладу. З них 60 дітей з аутизмом дошкільних навчальних закладів - 29 дітей (ЕГ) та 31 дитина (КГ). Також було залучено 125 дітей з аутизмом, які відвідують шкільні навчальні заклади – 62 учні (ЕГ) та 63 учні (КГ).

Метою формувального експерименту було обгрунтування педагогічних умов організації корекційного процесу з аутичними дітьми та впровадження їх в зазначений процес.

Відповідно до мети були поставлені наступні завдання:

- безпосереднє впровадження педагогічних умов організації корекційної роботи з аутичними дітьми;
- нівелювання негативного впливу особливостей психічного розвитку аутичних дітей на засвоєння знань, вироблення умінь та формування навичок у корекційному навчально-виховному процесі за допомогою створення спеціальних педагогічних умов організації корекійної роботи з аутичними дітьми;
- виявлення динаміки зростання рівнів розвитку аутичних дітей, покращення їх нейропсихологічних та психолого-педагогічних характеристик.

За результатами аналізу теоретичних джерел та констатувального етапу дослідження педагогічними умовами організації корекційної роботи з аутичними дітьми у дошкільних та шкільних установах визначено: наявність фахівців педагогічного супроводу, організацію діяльності педагогічного консиліуму, взаємодію педагогів та фахівців психолого-педагогічного супроводу, наявність відповідної матеріально-технічної бази та її ефективне використання.

Організація команди фахівців педагогічного супроводу – надання консультацій та підтримки сімей та дитячих садків і шкіл, що включають: превентивні заходи; інформаційно-консультативну підтримку (характеристика наявних у дитини труднощів, ознайомлення зі спеціальним навчальним матеріалом, технічними засобами навчання, методиками спеціального навчання і т. п.); диференціацію (індивідуалізацію, адаптацію) навчальної програми та процесу навчання; покращення умов навчання та перебування дитини в школі чи садочку (консультування педагогів та адміністрації фахівцями), підвищення кваліфікації, розподіл відповідальності.

Психолого-медико-педагогічний консиліум (педагогічний консиліум) – організаційна форма взаємодії всіх учасників психолого-педагогічного супроводу освітнього процесу, в рамках якої відбувається розробка і планування психолого-педагогічного супроводу учня чи вихованця, визначених груп дітей (об'єднаних в групи дитячого садка, класи шкіл) і структурних підрозділів. Консиліум служить для створення цілісного, міжпрофесійного уявлення про окрему дитину або групу дітей, яке складається з професійних «бачень» корекційних педагогів, медичного працівника і інших фахівців супроводу. На основі цілісного бачення проблеми учасники консиліуму розробляють загальну педагогічну стратегію роботи з дитиною або групою дітей, індивідуальний освітній план (індивідуальну програму розвитку) тобто власне стратегію супроводу.

Взаємодія педагогів та фахівців психолого-педагогічного супроводу вбачається у систематичній мультидисциплінарній багатопрофільній командній роботі, що забезпечує узгодженість та якість і самого навчально-виховного та корекційного процесу, і супутніх заходів, і необхідної допомоги на основі глобальної оцінки ситуації та потреб учня чи вихованця: терапевтичний або повторний освітній супровід, представлення шкільного опікуна або забезпечення відповідних навчальних матеріалів. Згідно вибудуваної і узгодженої командної роботи взаємодія таких фахівців, як: психолог, дефектолог, корекційний педагог, інструктор ЛФК, ігротерапевт, логоритміст, масажист, логопед, невролог, психіатр, педагогічний колектив, адміністрація закладу та батьків покращує ефективність та результативність навчально-виховного процесу, соціальної адаптації, комунікативних навичок і т.ін.

Наявність відповідної матеріально-технічної бази та її ефективне використання передбачає врахування індиідуальних особливостей кожної дитини та гнучке використання дидактичних, роздаткових матеріалів, технічних засобів, іграшок, допоміжних матеріалів і т.ін. Тобто, акцент ставиться не на наявність багатої матеріально-технічної бази, а на ефективне її використання, яке можливе за умови розуміння психолого-педагогічним колективом особливостей аутистичного розвитку дітей різних вікових категорій.

Психологічними механізмами реалізації педагогічних умов корекційної роботи з аутичними дітьми є:

- розуміння та прийняття всіма учасниками корекційного процесу психологічних особливостей аутичних дітей, специфіку їх психологічного захисту від сигналів навколишнього середовища;

- суб'єктно-особистісна готовність персоналу спеціальних, інклюзивних, дошкільних, шкільних, позашкільних закладів, що включає толерантні, ціннісні, емпатійні, емоційно-стійкі психологічні установки до взаємодії з дитиною;

- психологічна проникливість та спрямованість на доброзичливе ставлення до дитини;

- професійна компетентність корекційних педагогів.

З метою впровадження обгрунтованих у дослідженні педагогічних умов була розроблена структурно-функціональна модель корекційної роботи з аутичними дітьми, що включала п'ять основних етапів корекційно-розвиваючої роботи, а саме: діагностичний, модифікаційний, впроваджувально-коректувальний, просувальний та аналітично-підсумковий.

Діагностичний. На цьому етапі здійснюється аналіз медичних заключень, можливих патологічних факторів, що призвели до порушень розвитку; проводиться діагностика психічного дизонтогенезу; психолого-педагогічне обстеження; визначення особливостей мовленнєвого розвитку, когнітивних процесів, здійснюється обробка діагностичних даних, відбувається встановлення контакту з батьками дитини.

Модифікаційний. Передбачає встановлення контакту дитини з фахівцем, пристосування його до особливостей дитини: пом'якшення загального фону сенсорного і емоційного дискомфорту, зниження тривоги, страхів; адаптація до нових умов; формування навичок самообслуговування; масаж із стимуляцією активних мовленнєвих точок; здійснюється модифікація навчальних посібників відповідно до особливостей розвитку.

Впроваджувально–коректувальний. Проводиться стимуляція психічної активності, спрямованої на взаємодію з дорослими та однолітками; корекційно-розвивальні заняття, відбувається пропедевтика навчання; активація мовлення за допомогою жестів, пісень, віршів, в ході тонізуючої гри, перегляд фільмів, складання індивідуальної програми та плану навчання.

Просувальний. Формується цілеспрямована поведінка навчання читання, письма; формуються навички образотворчої діяльності, гри з однолітками; ведеться робота по формуванню діалогічного мовлення, навчання спонтанно відтворювати слова, штампи; проводиться навчання батьків методикам виховання, організації режиму, прищепленню навичок самообслуговування.

Аналітично-підсумковий. На цьому етапі проводиться робота над подоланням негативних форм поведінки: агресії, негативізму, розсіяності потягів; проводяться корекційно-розвивальні заняття; здійснюється комунікація та соціалізація в суспільстві, розширюються уявлення про навколишній світ; проводиться навчання спонтанного мовлення; відбувається поступове розширення словникового запасу; проводиться корекція мовленнєвих порушень (рис. 1).

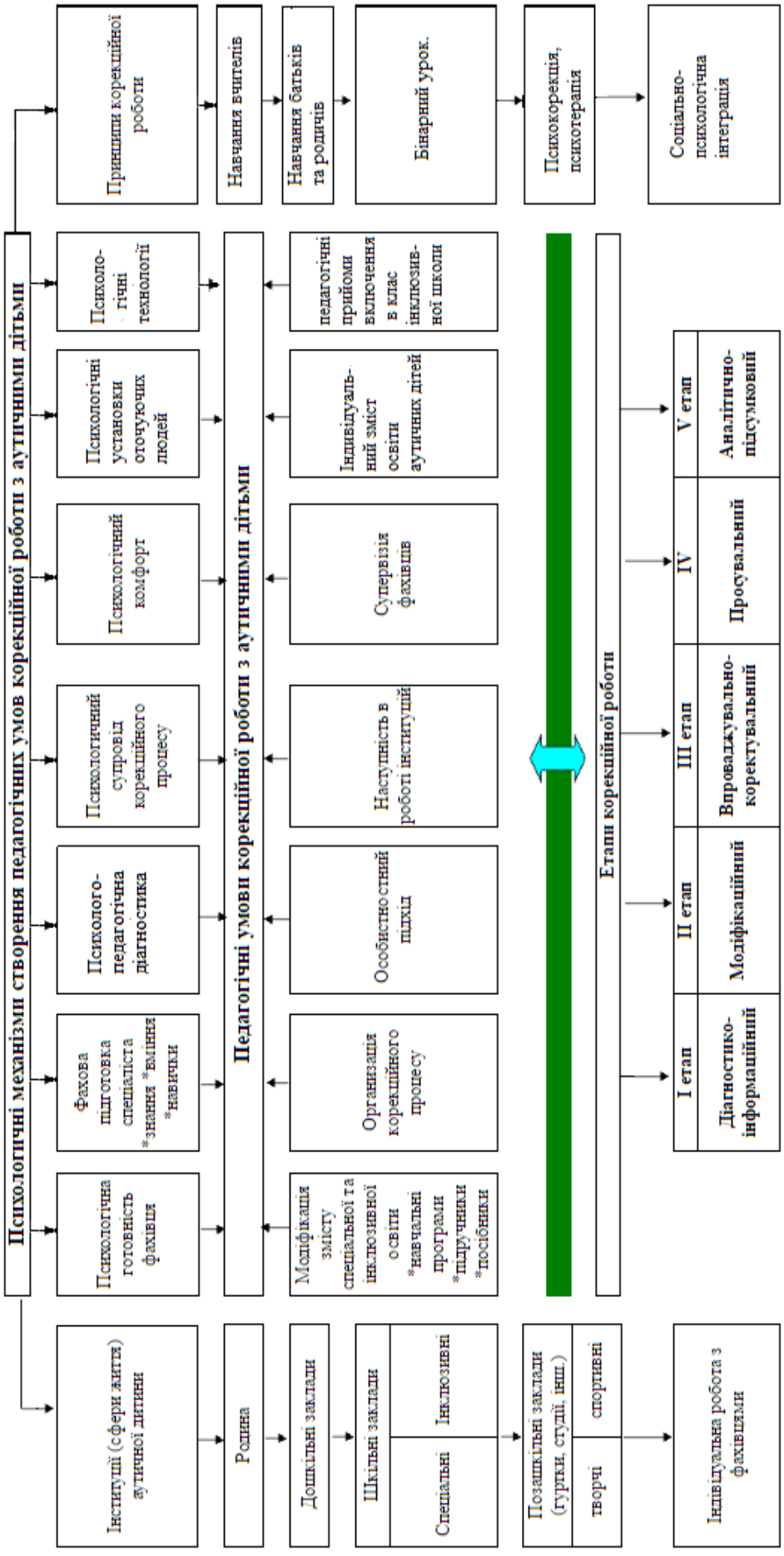

Рис.1. Структурно-функціональна модель корекційної роботи з аутичними дітьми

Упровадження педагогічних умов організації корекційної роботи з аутичними дітьми сприяло успішній психолого-педагогічній адаптації дітей з аутизмом як дошкільних, так і шкільних установ та нівелюванню негативного впливу особливостей психічного розвитку аутичних дітей на засвоєння знань, вироблення умінь та формування навичок. Результати проведеного дослідження представлені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Розподіл досліджуваних за результатами аналітико-підсумкового етапу структурно-функціональної моделі корекційної роботи з аутичними дітьми, у %

Показники	Група дітей, кількість	Рівні, у %		
		Високий	Середній	Низький
Розподіл обстежуваних у дошкільних установах				
Вербальна комунікація	ЕГ (29)	34,5	31,0	34,5
	КГ (31)	22,6	32,3	45,1
Здатність до встановлення соціальних контактів	ЕГ (29)	41,4	31,0	27,6
	КГ (31)	25,8	35,5	38,7
Пізнавальна діяльність	ЕГ (29)	44,8	27,6	27,6
	КГ (31)	22,6	35,5	41,9
Пам’ять та запам’ятовування	ЕГ (29)	38,0	31,0	31,0
	КГ (31)	25,8	38,7	35,5
Розподіл обстежуваних у шкільних установах				
Вербальна комунікація	ЕГ (62)	43,5	40,5	16,0
	КГ (63)	27,0	46,0	27,0
Здатність до встановлення соціальних контактів	ЕГ (62)	45,1	35,5	19,4
	КГ (63)	28,6	36,5	34,9
Пізнавальна діяльність	ЕГ (62)	45,2	37,1	17,7
	КГ (63)	34,9	36,5	28,6
Пам’ять та запам’ятовування	ЕГ (62)	46,8	37,2	16,0
	КГ (63)	38,1	30,2	31,7

З таблиці видно, що кращих показників досягли аутичні діти саме експериментальної групи, що дає підставу стверджувати про результативність та доцільність застосування у процесі корекційно-розвивального навчання дітей з аутизмом запропонованих педагогічних умов організації корекційної роботи.

Таким чином, на підставі вищезазначеного можна узагальнити, що ефективність упровадження педагогічних умов організації корекційного процесу з аутичними дітьми підтверджено, оскільки чітко оптимізовано педагогічний процес і досягнуто стійких позитивних результатів.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі теоретично узагальнено й практично розв'язано наукове завдання створення педагогічних умов у роботі з аутичними дітьми, що дозволяє зробити такі висновки:

1. З'ясовано поняття педагогічних умов, що виступають як результат цілеспрямованого відбору, конструювання та застосування елементів змісту, методів, а також організаційних форм навчання для досягнення педагогічних цілей. Педагогічні умови ми визначаємо як особливості організації навчально-виховного процесу, що детермінують результати виховання та розвитку учнів з аутизмом, забезпечують розвиток когнітивних процесів та успішну соціальну адаптацію.

2. Визначені критерії, за якими вивчалися психолого-педагогічні та нейропсихологічні характеристики дітей з аутизмом: комунікація, пізнавальна діяльність, наслідування, реакції на подразники (зорові, слухові, тактильні), гнозис, перцепція, пам'ять (показники заучування, рухової та зорової пам'яті), мовлення та мовленнєві функції, велика та дрібна моторика, орієнтація у навколишньому середовищі, зорово-рухова координація, реципрокна координація. Вирішальне значення у діагностиці описаних критеріїв займають вербальна комунікація, здатність до встановлення соціальних контактів, пізнавальна діяльність і пам'ять та запам'ятовування. За узагальненими результатами констатувального експерименту були визначені високий, середній та низькій рівні розвитку аутичних дітей та їх нейропсихологічних і психолого-педагогічних характеристик.

3. Вивчення готовності корекційних педагогів до створення педагогічних умов роботи з аутичними дітьми дозволило констатувати, що 72,9 % з них знаходяться на середньому та низькому рівнях знань. У них недостатньо знань, умінь та навичок роботи з зазначеною категорією дітей, вони не знають шляхів вирішення складних педагогічних ситуацій в роботі з аутичними дітьми, об'єктивних та суб'єктивних чинників ефективності навчально-виховного корекційного процесу, ефективних педагогічних умов корекційної роботи з аутичними дітьми тощо.

4. Визначено педагогічні умови організації корекційної роботи з аутичними дітьми у дошкільних та шкільних установах, а саме: наявність фахівців педагогічного супроводу, організація діяльності педагогічного консиліуму, взаємодія педагогів та фахівців психолого-педагогічного супроводу, наявність відповідної матеріально-технічної бази та її ефективне використання. Психологічними механізмами реалізації педагогічних умов корекційної роботи з античними дітьми є: розуміння та прийняття всіма учасниками корекційного процесу психологічних особливостей аутичних дітей, специфіку їх психологічного захисту від сигналів навколишнього середовища; суб'єктно-особистісна готовність персоналу спеціальних, інклюзивних, дошкільних, шкільних, позашкільних закладів, що включає толерантні, ціннісні, емпатійні, емоційно-стійкі психологічні установки до взаємодії з дитиною; психологічна проникливість та спрямованість на доброзичливе ставлення до дитини; професійна компетентність корекційних педагогів.

5. З метою впровадження обгрунтованих педагогічних умов була розроблена структурно-функціональна модель корекційної роботи з аутичними дітьми, що включала п’ять основних етапів корекційно-розвиваючої роботи, а саме: діагностичний, модифікаційний, впроваджувально-коректувальний, просувальний та аналітично-підсумковий.

Застосування педагогічних умов організації корекційної роботи з аутичними дітьми сприяло успішній психолого-педагогічній адаптації дітей з аутизмом як дошкільних, так і шкільних установ та нівелюванню негативного впливу особливостей психічного розвитку аутичних дітей на засвоєння знань, вироблення умінь та формування навичок.

Кращих показників досягли аутичні діти віку саме експериментальної групи, що дає підставу стверджувати про результативність та доцільність застосування у процесі корекційно-розвивального навчання дітей з аутизмом запропонованих педагогічних умов організації корекційної роботи.

Представлене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективу подальшої роботи вбачаємо в теоретичному обґрунтуванні й розробці педагогічних умов організації корекційної роботи з учнями з аутичними рисами, пошуку шляхів практичної інтеграції дидактичних і корекційних засобів впливу на розвиток учнів з аутизмом в практичній роботі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Рибченко Л.К. Світовий та вітчизняний досвід працевлаштування осіб з аутистичними порушеннями. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць.* Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. № 23. С. 202-206.

2. Рибченко Л.К. Тенденції вирішення питань аутизму. *Збірник наукових праць Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. Серія: соціально–педагогічна*. Кам’янець–Подільський: ПП Медобори-2006, 2013. Вип. 22. Ч. 2. С. 250-257.

3. Рибченко Л.К. Психологічна та соціальна адаптація дітей з аутизмом. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць.* Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. № 26. С. 381-387.

4. Рибченко Л.К. *Роль помічника дитини в організації навчально виховного процесу осіб з аутизмом*. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія:* зб. наук. праць. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. № 24. С. 193-198.

5. Рибченко Л.К. Інклюзивне навчання дітей з аутизмом в загальноосвітній системі навчання. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): зб. наук. праць*. Кам’янець–Подільський: ПП Медобори-2006, 2015. Вип. V. В 2-х тт. Т. 1. С. 261-270.

6. Рибченко Л.К. Організація корекційної роботи з дітьми з аутистичними проявами в світовій практиці. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць.* Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. № 28. С. 189-193.

7. Рибченко Л.К. Педагогічні вимоги до інклюзивної освіти дітей з аутистичними розладами. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць.* Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова. № 29. С. 83-88.

8. Рибченко Л.К. Психологічні механізми створення педагогічних умов ефективної корекційної роботи з аутичними дітьми. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць.* Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. № 32. Частина 2. С. 83-90.

9. Рибченко Л.К. Застосування корекційних технологій в роботі з дітьми із аутизмом. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць.* Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова 2017. № 34. Частина 2. С. 77-84.

Статті у зарубіжних фахових виданнях

10. Рыбченко Л.К. Психолого–педагогическое сопровождение ребенка с аутистическими нарушениями как реализация личностно–ориентированного подхода. *Научно–методич. журнал: Проблемы специального образования.* Ереван: АГПУ им. А. Абовяна, 2015. С. 241-249.

11. Rybchenko L. Correctional Pedagogical Work With Children Who Have Autism Shectrum Ddisorders. *Education International Periodical Journal.* Tbilisi–Sokhumi, 2013. No 5. P. 100-105.

12. Rybchenko L., Ostrovskii I. Peculiarities of inclusive education of ASD children in Ukraine. *The Journal of Education Culture and Society*. *The international scientific journal.* Wroclaw, 2015. No. 2. P. 229–239.

Публікації, що додатково відображають наукові результати

13. Рибченко Л.К. Основні принципи педагогічних умов реабілітації дітей з аутичними проявами. *Людина з обмеженими можливостями: соціально–психологічний та культурний виміри: мат-ли наук.-практ. конф.* Львівський національний університет ім. І Франка, 2014. С. 114–120.

14. Рыбченко Л.К. Педагогические условия инклюзивного образования лиц с аутизмом в Украине: мат-лы международ. науч.-практ. конф. Ереван: АГПУ им. А. Абовяна, 2015. С. 332-337.

15. Рыбченко Л.К. Организация коррекционно–педагогических условий реабилитации детей с аутистическими нарушениями. *Специальное образование: традиции и инновации: мат-лы V Междунар. науч.-практ. конф.* Минск: БГПУ, 2016.

АНОТАЦІЇ

Рибченко Л.К. Педагогічні умови організації корекційної роботи з аутичними дітьми. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 - корекційна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2019.

Дисертаційне дослідження присвячено вирішенню актуальної проблеми підвищення ефективності корекційної роботи з аутичними дітьми за рахунок створення спеціальних педагогічних умов.

Доведено, що класичні педагогічні умови для навчання, виховання і

розвитку аутичної дитини не відповідають її психологічним можливостям, утруднюють педагогічний процес, створюють ситуацію вигорання для педагогів.

Представлені педагогічні умови (наявність фахівців педагогічного супроводу, організація діяльності педагогічного консиліуму, взаємодія педагогів та фахівців психолого-педагогічного супроводу, наявність відповідної матеріально-технічної бази та її ефективне використання) та структурно-функціональна модель впровадження їх в корекційну роботу з аутичними дітьми. Доведено ефективність запропонованих педагогічних умов.

Ключові слова: аутистичні порушення, аутична дитина, корекційний педагог, педагогічні умови, корекційна робота, структурно-функціональна модель.

Рыбченко Л.К. Педагогические условия организации коррекционной работы с аутичными детьми. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.03 - коррекционная педагогика. - Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2019.

Диссертационное исследование посвящено решению актуальной проблемы повышения эффективности коррекционной работы с аутичными детьми путем создания специальных педагогических условий.

Представлены результаты исследования детей с аутизмом с целью определения их уровней развития (физического, социального и интеллектуального), нейропсихологических и психолого-педагогических характеристик детей с аутизмом. Согласно обобщенных результатов констатирующего эксперимента были определены высокий, средний и низкий уровни развития аутичных детей и их нейропсихологических и психолого-педагогических характеристик. Решающее значение в диагностике критериев психолого-педагогических характеристик аутичных детей занимают вербальная коммуникация, способность к установлению социальных контактов, познавательная деятельность, память и запоминание.

Сформулированы основные положения путей оптимизации коррекционной работы с аутичными детьми. Доказано, что классические педагогические условия для обучения, воспитания и развития аутичного ребенка не соответствуют его клинико-психологическим возможностям, затрудняют педагогический процесс, создают ситуацию выгорания для педагогов.

По обобщенным результатам констатирующего эксперимента и на основе обоснованных при осуществлении теоретического анализа критериев были определены уровни (высокий, средний, низкий) сформированности готовности специалистов к организации коррекционной работы с аутичными детьми.

Представлены педагогические условия (наличие специалистов педагогического сопровождения, организация деятельности педагогического консилиума, взаимодействие педагогов и специалистов психолого-педагогического сопровождения, наличие соответствующей материально-технической базы и ее эффективное использование) и структурно-функциональная модель внедрения их в коррекционную работу с аутичными

детьми.

Психологическими механизмами реализации педагогических условий коррекционной работы с аутичными детьми являются:

- понимание и принятие всеми участниками коррекционного процесса психологических особенностей аутичных детей, специфики их психологической защиты от сигналов окружающей среды;

- субъектно-личностная готовность персонала специальных, инклюзивных, дошкольных, школьных, внешкольных учреждений, включая толерантные, ценностные, емпатические, эмоционально-устойчивые психологические установки к взаимодействию с ребенком;

- психологическая проницательность и направленность на доброжелательное отношение к ребенку;

- профессиональная компетентность коррекционных педагогов.

Структурно-функциональная модель коррекционной работы с аутичными детьми включала пять основных этапов корекционно-развивающей работы, а именно: диагностический, модификационный, внедряюще-коррекционный, продвигающий и аналитико-итоговый.

Доказана эффективность предложенных педагогических условий.

Ключевые слова: аутистические нарушения, аутичный ребенок, корреционный педагог, педагогические условия, коррекционная работа, структурно-функциональная модель.

Rybchenko L.K. Pedagogical conditions of the organization of correctional work with autistic children. - Manuscript.

Dissertation for the degree of a candidate of pedagogical sciences in specialty 13.00.03 – Correctional Pedagogy. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2019.

The thesis is devoted to solving the actual problem of improving the effectiveness of correctional work with autistic children by creating special pedagogical conditions.

It is proved that the classical pedagogical conditions for education, upbringing and development of an autistic child do not correspond to his or her psychological abilities, complicate the pedagogical process, create a situation of burnout for teachers.

The pedagogical conditions (presence of specialists of pedagogical support, organization of activity of pedagogical council, interaction of pedagogues and specialists of psychological and pedagogical support, availability of appropriate material and technical base and its effective use) and structural-functional model of their introduction in correctional work with autistic children are presented. The effectiveness of the proposed pedagogical conditions is proved.

Keywords: autistic disorders, autistic child, correctional educator, pedagogical conditions, correctional work, structural and functional model.

Підписано до друку 26.11.2019 р. Формат 60 х 84/16.
Папір офсетний. Друк цифровий.
Обсяг 0,9 ум.-друк. арк. Наклад 100 прим. Зам. № П-2019-645

Надруковано у ЦОП «Глобус» ФОП Кравченко Я.О.
Свідоцтво № ДК 6078 від 12.03.2018 р.
02100, м. Київ, вул. Будівельників, буд. 32/2
Тел. (044) 561-95-31, (067) 506-57-55, (050) 57-06-555.